

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В ГАЛУЗІ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Розглянуто інститут страхування в контексті страхової політики держави та визначено основні напрями вдосконалення державної політики в галузі страхування в Україні.

Ключові слова: обов'язкове страхування, страхова політика держави, державне регулювання страхової діяльності, страхові послуги, громадянська відповідальність.

In the article consideration of institute of insurance in the context of insurance policy of the state and determination of basic directions of perfection of public policy is conducted in industry of insurance in Ukraine.

Key words: obligatory insurance, insurance policy of the state, government control of insurance activity, insurance services, civil responsibility.

Економічні та соціальні перетворення в Україні, розвиток міжнародних відносин зумовили формування страхової галузі. Формування економіки, процеси роздержавлення та приватизації, зростання конкуренції приводять до переорієнтації та розвитку системи захисту юридичних і фізичних осіб від матеріальних втрат, які можуть виникнути в результаті стихійного лиха, нещасного випадку та інших ризикових обставин.

У зв'язку з цим необхідно вдосконалювати державну політику в галузі страхування і механізм нагромадження коштів для забезпечення належної матеріальної підтримки тих, хто постраждав і поніс певні втрати.

Досвід зарубіжних країн свідчить, що розвинута страхова справа сприяє розвитку підприємництва та вирішенню багатьох соціальних проблем. Страхування – об'єктивно необхідний атрибут ринкової економіки, ступінь його розвитку свідчить про зрілість ринкових відносин.

Однією з найважливіших передумов удосконалення державної політики в галузі страхування є розвиток і стан законодавчої бази, яка регламентує і регулює цей вид діяльності як у цілому, так і окремі її напрями.

Питання вдосконалення державної політики в галузі страхування досліджували зарубіжні (М. Гольцберг, Ю. Сплетухов, Л. Хасанбек) та і вітчизняні (В. Базилевич, В. Бігдаш, С. Осадець, К. Шляхов) вчені.

Приділяючи належну увагу їх практичній і науковій діяльності, слід зазначити, що всі роботи сконцентровано головним чином на недоліках у галузі страхової політики.

Не розглядаються належним чином такі важливі питання, як удосконалення законодавчої бази та напрямів державної політики в галузі страхування.

Метою роботи є розгляд інституту страхування в контексті страхової політики держави та визначення основних напрямів удосконалення державної політики в галузі страхування в Україні.

Людам природно притаманне прагнення захиститися від небезпеки втрати життя, здоров'я, житла, харчів тощо. Потреба в захисті дуже близька до первинних (фізіологічних) запитів. Протягом усього історичного шляху розвитку суспільне виробництво стикається із суперечностями між природою і людиною, а також між окремими суб'єктами виробничих відносин. Ці суперечності зумовлюють появу несприятливих подій (ризиків), серед яких виокремлюють стихійне лиха і нещасні випадки.

Стихійне лиха являє собою випадок, спричинений руйнівною дією сил природи, охоплює здебільшого немалу територію і призводить до значних матеріальних збитків або загибелі чи втрати здоров'я багатьох людей.

Нещасні випадки – це такі події, котрі через несприятливий збіг обставин призводять до загибелі або втрати здоров'я окремих людей.

Потенційна можливість настання стихійного лиха і нещасних випадків становить сутність ризику. До страхових ризиків відносять лише такі випадки небезпеки, появу яких можна прогнозувати й оцінювати на підставі історичного досвіду та за допомогою математичних і статистичних методів. Такий ризик має бути теоретично можливий, але його настання точно не визначене ні в часі, ні в просторі і не залежить від волевиявлення жодної зацікавленої особи.

За умов ризикового характеру функціонування будь-якого підприємства і не менш ризикового проживання кожної людини існує нагальна потреба попередження і відшкодування збитків, завданих стихійним лихом та нещасними випадками. Без її задоволення неможливо забезпечувати безперервність процесу виробництва матеріальних благ, підтримувати належний рівень життя людей. Відносини, що складаються в суспільстві з цього приводу, мають об'єктивний характер і у своїй сукупності формують зміст економічної категорії “страховий захист”.

Сутність страхового захисту полягає в нагромадженні і витрачанні грошових і інших ресурсів для здійснення заходів з попередження, подолання або зменшення негативного впливу ризиків і відшкодування пов'язаних з ними втрат [4].

Для того щоб система заходів з попередження, подолання і відшкодування втрат була реально можливою, необхідно частину валового продукту спрямовувати на створення страхового фонду суспільства. До фонду страхового захисту належать централізовані натуральні та грошові резерви держави, децентралізовані фонди, а також фонди, створювані методом страхування.

Термін “страхування” увійшло в українську мову давно. Воно має відповідники в інших мовах : “insurance” – в англійській, “versicherung” – у німецькій, в основі яких лежать слова “securus” і “sine cura”, які означають “безтурботний” [Там же].

Офіційне тлумачення цього терміна в Україні наведено в Законі України “Про страхування”: “страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян і юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій)” [1].

Страхування є насамперед системою економічних відносин між конкретними суб'єктами господарювання, де, з одного боку, виступають страхувальники, а з іншого – страховики. Поняття страхування є неповним і тоді, коли воно не передбачає превентивного спрямування захисту.

Страхування – це економічні відносини, за яких страхувальник сплатою грошового внеску забезпечує собі чи третій особі в разі настання події, обумовленої договором або законом, суму виплати страховиком, який утримує певний обсяг відповідальності і для її забезпечення поповнює та ефективно розміщує резерви, здійснює превентивні заходи щодо зменшення ризику, в разі необхідності перестраховує частину останнього [2].

Зміст страхування як і інших категорій розкривається в його функціях [3]. Вони в сукупності мають конкретизувати зміст цієї категорії в сучасних умовах її застосування.

Ризикова функція страхування. Вона полягає в переданні за певну плату страховикові матеріальної відповідальності за наслідки ризику, зумовленого подіями, перелік яких передбачено чинним законодавством або договором із страхувальником. Чим вища ймовірність ризику, тим і плата за його утримання, обчислена за допомогою актуарних розрахунків, більша. У разі настання страхового випадку страхувальник висуває страховикові вимогу на відшкодування збитків (виплату страхових сум).

Функція створення і використання страхових резервів (фондів). Страхування стає можливим лише за наявності у страховика певного капіталу, достатнього для забезпечення покриття збитків (у разі їх виникнення), заподіяних страхувальникові стихійним лихом, нещасним випадком чи іншою страховою подією. З цією метою кожним страховиком створюється система страхових резервів. Нагромадження і використання таких резервів є характерним для страхової діяльності.

У формуванні і використанні страхових резервів виявляється перерозподіл коштів між страхувальниками. Ті з них, яких у певному періоді не спіткала страхова подія, сплативши страхові внески, не отримують жодних виплат. І навпаки: страхувальникам, які зазнали серйозних збитків від страхового випадку, виплачується відшкодування в сумах, значно більших за внесені страхові платежі.

Функція заощадження коштів. На першому місці в більшості країн світу за обсягами страхових премій є особисте страхування. При цьому виплати, пов'язані із втратою життя і здоров'я внаслідок нещасного випадку, становлять менше 10 %. Решту являють собою заощадження. Вони виплачуються з урахуванням інвестиційного доходу в разі дожиття застрахованого до певного віку або події.

Превентивна функція. Учасники страхування, насамперед страховики і страхувальники, зацікавлені у зменшенні наслідків страхових подій. З цієї метою застосовують правову і фінансову превенції.

До правової превенції належать застереження, передбачені чинним законодавством або договорами страхування, і такі, що стосуються позбавлення страхувальника (повністю або частково) страхових відшкодувань. Вони розраховані на випадки протиправних дій або бездіяльності з боку страхувальника щодо застрахованих об'єктів. Наприклад, страховики не покривають матеріальних збитків, завданих потерпілим, що перебували у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, не передбачають страхових відшкодувань у разі самогубства, навмисного пошкодження власного майна і здоров'я.

Превентивна функція має й інший аспект свого виявлення. Частина страхових премій спрямовується на фінансування превентивних заходів. Добре зарекомендувала себе практика 1970 – 80-х рр., що передбачала забезпечення за рахунок страхових ресурсів спорудження і обладнання технікою пожежних депо, придбання медикаментів і утримання персоналу служб, що мають своїм завданням боротьбу з інфекційними захворюваннями сільськогосподарських тварин, фінансування заходів із запобігання дорожньо-транспортним пригодам тощо [3].

Страхування ґрунтується насамперед на таких специфічних принципах: вільний вибір страхувальником страховика, а страховиком – виду страхування; страховий ризик; страховий інтерес; максимальна сумлінність; відшкодування в межах реально завданих збитків; франшиза; суброгація; контрибуція; співстрахування і перестраховування; диверсифікація.

Страхування потребує внутрішньої структурно-логічної впорядкованості. Для досягнення необхідної впорядкованості використовується класифікація.

Класифікацію за об'єктами з виокремленням галузей, підгалузей і видів страхування можна вважати класичним підходом у теорії і практиці вітчизняного страхування. Закон України "Про страхування" визначає, що об'єктами страхування можуть бути три групи майнових інтересів:

- пов'язані з життям, здоров'ям, працездатністю та додатковою пенсією страхувальника або застрахованої особи (особисте страхування);
- пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування);
- пов'язані з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди фізичній особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі (страхування відповідальності) [1].

Найважливіша класифікаційна ознака у страхуванні – форма проведення. За цією ознакою страхування поділяється на добровільне й обов'язкове.

Здебільшого взаємовідносини між страхувальником і страховиком будуються на добровільних засадах і оформлюються договором страхування.

Згідно із Законом України "Про страхування", договори страхування укладаються відповідно до правил страхування [1].

Правила страхування при добровільній формі страховик розробляє самостійно для кожного виду страхування, а далі вони затверджуються Комітетом у справах нагляду за страховою діяльністю при видачі ліцензії на право здійснення відповідного виду страхування.

Добровільне страхування передбачає, що всі істотні моменти договору страхування визначаються виключно за згодою сторін.

В обов'язковому страхуванні страхові відносини виникають згідно із Законом, а страхування здійснюється на підставі відповідних законодавчих актів, якими передбачено перелік об'єктів, що підлягають страхуванню, перелік страхових подій, винятки з них, максимальні страхові тарифи і мінімальні страхові суми, рівень страхового забезпечення і інші суттєві моменти.

Згідно із Законом України "Про страхування", форми типового договору і порядок проведення обов'язкового страхування визначаються Кабінетом Міністрів України [1].

Принцип обов'язковості однаково поширюється і на страхувальника, і на страховика. Перший має обов'язково застрахувати передбачений законодавством об'єкт, а другий не в праві відмовити йому в цьому.

У Законі України "Про страхування" наведено такий перелік видів обов'язкового страхування, які здійснюються в нашій країні:

- 1) медичне страхування;
- 2) державне особисте страхування військовослужбовців і військовозобов'язаних, призваних на збори;
- 3) державне особисте страхування осіб рядового, начальницького та вільнонайманого складу органів і підрозділів внутрішніх справ;
- 4) державне обов'язкове особисте страхування медичних і фармацевтичних працівників на випадок інфікування вірусом імунодефіциту людини при виконанні ними службових обов'язків;
- 5) державне обов'язкове особисте страхування працівників митних органів;
- 6) державне обов'язкове особисте страхування працівників прокуратури;
- 7) державне страхування життя і здоров'я народних депутатів;
- 8) державне особисте страхування службових осіб державної контрольно-ревізійної служби в Україні;
- 9) державне особисте страхування службових осіб державних податкових інспекцій;
- 10) державне обов'язкове страхування службових осіб державних органів у справах захисту прав споживачів;
- 11) особисте страхування працівників відомчої та сільської пожежної охорони і членів добровільних пожежних дружин (команд);
- 12) державне страхування посадових осіб інспекцій державного архітектурно-будівельного контролю;
- 13) державне страхування спортсменів вищих категорій;
- 14) державне страхування працівників державної лісової охорони;
- 15) страхування життя і здоров'я спеціалістів ветеринарної медицини;
- 16) страхування життя і здоров'я суддів;
- 17) державне страхування донорів крові та (або) її компонентів;
- 18) особисте страхування від нещасних випадків на транспорті;
- 19) страхування членів екіпажу і авіаційного персоналу;
- 20) страхування працівників замовника авіаційних робіт, осіб, пов'язаних із забезпеченням технологічного процесу при виконанні авіаційних робіт, та пасажирів, які перевозяться за його заявкою без придбання квитків;
- 21) страхування ризикових професій народного господарства від нещасних випадків;
- 22) страхування відповідальності повітряного перевізника і виконавця повітряних робіт щодо відшкодування збитків, заподіяних пасажиром, багажу, пошти, вантажу, прийнятим до перевезення, іншим користувачам повітряного транспорту та третім особам;
- 23) страхування відповідальності експлуатанта повітряного судна за збитки, які можуть бути завдані ним при виконанні авіаційних робіт;
- 24) страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів;
- 25) страхування авіаційних суден;

26) обов'язкове страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень у радгоспах та інших державних сільськогосподарських підприємствах;

27) страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту;

28) державне обов'язкове особисте страхування осіб рядового і начальницького складу та працівників кримінально-виконавчої системи [1].

Міжнародне право і право більшості держав світу вважає обов'язкове страхування як необхідність захисту інтересів третіх осіб у разі, коли їм завдано шкоди. Тому, як правило, обов'язкова форма страхування найбільш розповсюджена у страхуванні відповідальності. А особисте і майнове страхування провадиться виключно в добровільній формі.

В Україні формується власна модель ринкової економіки, що враховує ту ситуацію, в якій опинилася держава на момент визнання її політично незалежною. Звідси закономірна поява особливостей розбудови й окремих сегментів ринкової інфраструктури. Великої перебудови поряд з державними фінансами, банківською справою зазнало страхування. У чому ж полягає роль страхування у впливі держави на ринкову економіку?

Завдяки переданню за окрему порівняно невелику плату відповідальності за наслідки ризикових подій страховим товариствам інвестор упевнений, що в разі стихійного лиха або іншого страхового випадку завдані випадки будуть відшкодовані.

Страхування дуже важливе як для тих підприємств, що вже функціонують, так і для новостворених, які ще не набули достатнього виробничого потенціалу і не нагромадили власних резервних фондів.

Страхування не лише забезпечує відшкодування фактичних збитків, зумовлених певною подією. Наявність відповідної страхової угоди дає змогу впевненіше користуватися кредитом, щоб спорудити чи придбати необхідні засоби виробництва.

Проведені дослідження дають змогу зробити висновок, що серед багатьох форм впливу держави на соціально-економічний розвиток страхуванню належить особлива роль.

Воно дає змогу досягти раціональної структури коштів, що спрямовуються на запобігання (або оперативне усунення) наслідкам стихії чи інших чинників, які перешкоджають діяльності тієї чи іншої особи. Страхування, маючи великі можливості маневрування резервами, є важливою ланкою формування всієї системи економічної безпеки. Така роль стає можливою тільки за належного рівня розвитку страхової справи.

Страхування забезпечує раціональне формування й використання коштів, призначених для здійснення соціальних програм.

Світовий досвід довів доцільність нагромадження і використання коштів на соціальні програми страховим методом. Сформовані цим методом ресурси застосовуються як доповнення до державних ресурсів, спрямовуваних на фінансування освіти, охорони здоров'я, пенсійне забезпечення та деякі інші соціальні заходи.

Створення завдяки страхуванню можливостей нагромадити кошти для виплати майбутніх пенсій, придбання житла, оплати витрат на навчання у вищому навчальному закладі сприяє тому, щоб кожний громадянин реалізував свої можливості і задовольнив потреби. У такому разі зменшується навантаження на державний бюджет, а контроль за раціональним використанням коштів переноситься безпосередньо на споживача соціальних послуг і виплат.

У страхуванні створюються значні резерви грошових ресурсів, які стають джерелом зростання інвестицій в економіку.

Акумуляовані у страхових компаніях ресурси через систему інвестування сприяють розширенню виробництва або прискоренню виконання інших програм. Це вигідно страхувальникам, страховим компаніям, банкам та іншим підприємницьким структурам і державі в цілому. Уряди країн з розвинутою ринковою економікою з огляду на можливості страхування нагромаджувати кошти надають страховій індустрії всебічну підтримку, сприяють її подальшому розвитку.

Слід зазначити, що державна політика в галузі страхування потребує вдосконалення через подальший розвиток нормативної бази, інтеграцію України в міжнародні структури в галузі страхування, забезпечення оптимального співвідношення між обов'язковим і добровільним страхуванням, залучення страхового ринку до вирішення соціальних питань тощо.

Отже, впровадження досконалої політики в галузі страхування в Україні стане предметом дослідження майбутніх наукових розробок.

Література:

1. Закон України "Про страхування" // Урядовий кур'єр. – 1996. – 18 квітня.
2. *Базилевич В. Д.* Нова парадигма страхування в умовах глобалізації / В. Д. Базилевич. – Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – К. – 2009. – С. 186–195. – (Серія "Економіка").
3. *Сплетухов Ю. А.* Место и роль государства в организации страхования в современных условиях / Ю. А. Сплетухов. – М. : Анкил. – 2005. – 176 с.
4. *Шляхов К. В.* Страхование / К. В. Шляхов, В. Д. Бігдаш. – К. – 1998. – 240 с.

Надійшла до редколегії 15.09.2010 р.